

3. Михайловський В. Невтомний шукач Буковинської Атлантиди / Володимир Михайловський // Буковина. – 2011. – 28 жовт.– № 83 (2114).
4. Науменко А. Одиссея перекладу, або про шляхи до загубленої арфи затонулої поетичної Атлантиди / Анатолій Науменко // Нова філологія. – 2003. – № 1. – С. 173–211.
5. Петро Рихло : бібліографічний показник / уклад. : Марія Довгань, Олександра Гаврилюк. – Чернівці : [б. в.], 2010. – 121 с.
6. Рихло П. ALARUM – 05.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://alarum.16mb.com/ petro-ryhlo](http://alarum.16mb.com/petro-ryhlo)
7. Horbatsch A.-H. Aus der versunkenen Welt einer einst reichen Multikultur. Gedanken zur «Verlorenen Harfe» von Petro Rychlo / Anna-Halja Horbatsch // Germanoslavica: Zeitschrift für germanoslawische Studien (Prag). – 10. – 2004. – № 1. – S. 94–96.
8. Colin A. Czernowitz/Cernăuți/Chernovtsy/Chernivtsi/Czernowcze: A Testing Ground for Pluralism / Amy Colin, Peter Rychlo // History of the Literary Cultures of East-Central Europe / Marcel Cornis-Pope, John Neubauer (eds.). – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2004. – Vol. 2. – P. 57–77.

Статтю подано до редколегії
20.03.2012 р.

УДК 81'373.46.001.4

Т. Р. Кияк – доктор філологічних наук, професор
Інституту філології Київського національного
університету імені Т. Г. Шевченка

Смисл і дискурс у перекладі поезії (на матеріалі «Нічної пісні мандрівника» Й. В. Гете)

*Роботу виконано в Інституті філології
КНУ ім. Т. Г. Шевченка*

У статті розглядається гіпотеза про наявність фактору дискурсу в процесі перекладу різножанрових текстів. Категорія дискурсу більшою чи меншою мірою впливає на переклад, залежно від об'єкта перекладу в діапазоні «поезія – художня проза – науково-технічні тексти з низьким рівнем абстрактності – із середнім рівнем абстрактності – з високим рівнем абстрактності».

Ключові слова: дискурс, переклад, текст, абстрактність, жанр, рівень, аспект.

Кияк Т. Р. Смысл и дискурс в переводе поэзии (на материале «Ночной песни странника» И. В. Гёте). В статье рассматривается гипотеза о присутствии фактора дискурса в процессе перевода текстов разных жанров. Категория дискурса влияет на перевод в большей или меньшей степени, в зависимости от объекта перевода в диапазоне «поэзия – художественная проза – научно-технические тексты с низким уровнем абстрактности – средним уровнем абстрактности – высоким уровнем абстрактности».

Ключевые слова: дискурс, перевод, текст, абстрактность, жанр, уровень, аспект.

Kyiak T. R. Meaning and Discourse in the Translation of Poetry (Based on «The Traveller's Night Song» by Johann Wolfgang von Goethe). This article deals with the hypothesis about the discourse factor preserve of in the process of translation of different text genres. The translation depending on the object of translation in the «poetry – narrative literature – scientific and technical texts with the low abstraction level – with the medium abstraction level – with the high abstraction level» aspect.

Key words: discourse, translation, text, abstraction, genre, level, aspect.

Постановка наукової проблеми та її значення. Перекладознавство як наука, що виникла на стику низки мовознавчих дисциплін, має узгоджено сприймати та використовувати запозичені концепції, поняття, терміни. До подібних проблемних об'єктів можна віднести тлумачення категорії дискурсу. Побувають крайнощі: від повного його несприйняття аж до його фетишизації, лише в іншій термінології. Сьогодні «настав момент, коли виявляється можливість підійти до осмислення природи дискурсу інакше: відштовхуючись не від принципів пізнання, а від констатації та опису необхідностей, притаманних буттю дискурсу в самому собі» [6; 7].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дискурсивній онтології особливу роль відіграють не час чи місце, а сама подія, її причини, суть та наслідки. Об'єктом аналізу стають таким чином не окремі речі, а слова як дії, що посідають місце речей. Отже, мову тут слід розуміти як послідовність актів, дій, а дискурс як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Соціально-психологічний простір конструюють окремі індивіди, які виконують у ньому певні психологічні, соціальні, культурні, міжособистісні ролі [2; 5].

Дискурс розуміємо як сферу функціонування людини, її середовище, зумовлене суспільними нормами, цінностями, традиціями. З таких міркувань до нього слід підходити диференційовано через різномасштабність, різнорівневість таких сфер. Отже, можна говорити про загальнономовний (чи загальнонаціональний) дискурс, дискурс окремого професійного колективу, дискурс сім'ї та, нарешті, дискурс особи (індивідуальний, до певної міри неповторний).

Якщо розглядати текст як фактор мови, то дискурс – це текст сприйнятий, зрозумілий, зреалізований у мовленні, у соціальній практиці. Саме на соціальному компоненті дискурсу наполягає дослідниця Рут Водак [9, 17].

На цій підставі сучасні мовознавці часто розрізняють також чоловічий і жіночий дискурси, що лягло в основу гендерної лінгвістики.

Інакше кажучи, найдоцільнішою видається тлумачна модель «дискурс = текст + контекст». Останній включає в себе лінгвальні та екстралінгвальні параметри. А. М. Приходько розглядає дискурс як гранично широке поняття, що охоплює мовну систему (а саме ту її специфічну частину, яка спрямована на обслуговування тієї чи іншої ділянки комунікації), мовлення як діяльність у сукупності всіх мовних та позамовних чинників і мовлення-текст [5, 36]. У свою чергу, до таких чинників відносять:

1) особистість комунікантів (у сукупності психологічних, ментальних, соціокультурних та інших ознак);

2) зорієнтованість мовця на певного адресата і рівень його ерудиції;

3) екстралінгвістичний складник – соціокультурний контекст (тобто середовище, у якому відбувається спілкування) [1, 97].

Отже, особливо вагоме місце дискурс посідає у поетичних творах. До того ж настільки, що постає питання, наскільки припустиме ігнорування формальними характеристиками вірша, бо форма дійсно заважає передати його зміст. Відомий харківський теоретик перекладу О. Фінкель навіть вважав, що не слід постійно ховатися за суб'єктивними поняттями, такими як «дух твору», «перемога духу над буквою», забуваючи при тому, що цей «дух» не безтілесний, а втілюється в конкретних, раціональних складниках – у лексиці, семантиці, синтаксисі і т. п. [8, 327]. Отже, суб'єктивною і дуже спрощеною буде оцінка перекладу, яка ґрунтується лише на емоційно заповнених словах без конкретизації у лінгвістичних та літературних факторах.

Так само не можна оцінювати переклад чи порівнювати різні переклади лише за їх внутрішніми літературними вартостями без «накладання» на оригінал. Отже, слід шукати гармонію між формою та змістом вірша, інакше переклад буде або невдалим, або переспівом. Доброю ілюстрацією тут можуть слугувати різні переклади відомого твору Й. В. Гете «Нічна пісня мандрівника». Вірш написано в 1870 р. неподалік від Ільменау, в мисливській хижині на вершині гори, де Й. В. Гете зупинився перепочити. Вірш перекладено близько 130 мовами світу, його періодично обговорюють на конференціях. Дехто з читачів та перекладачів уявляє собі з вірша автора як глибокого старця. Це хибна думка, оскільки поетові тоді йшов лише 31 рік. Наведемо тут цей короткий, але насичений образами твір:

Wanderers Nachtlied	Дослівний переклад
Über allen Gipfeln	Над всіма вершинами
ist Ruh,	спокій,
in allen Wipfeln	у всіх верхів'ях (дерев)
spürest du	ти не відчуваєш
kaum einen Hauch	жодного подуву (вітру).
Die Vöglein schweigen im Walde.	Пташки мовчать у лісі.
Warte nur, balde	Зачекай лишень, скоро
ruhest du auch.	ти теж відпочинеш.

За спогадами очевидців, Й. В. Гете справді знову приїздив на це саме місце, але вже у 80-літньому віці, за рік до смерті. Він із сумом оглянув той самий краєвид і мовив: «Balde ruhest du auch».

Цікаво, що цей вірш було перекладено у XIX ст. японською мовою. У 1903 р. французький дослідник японської поезії виявив текст перекладу і, не впізнавши в ньому вірша Гете, сприйняв як зразок японської лірики. У 1911 р. німецький перекладач японської літератури наштовхнувся на цей французький текст і, сприйнявши його як переклад японської мініатюри, переклав його німецькою мовою:

*Stille im Pavillon aus Jade.
Krähen fliegen stumm zu beschneiten Kirschbäumen
Im Mondlicht.
Ich sitze und weine.*

Для порівняння з оригіналом «Нічної пісні мандрівника» наведемо тут буквальний переклад «японського» варіанта:

*Тихо в альтанці з нефриту.
Ворони летять оніміло до засніжених черешень
у місячному сяїві.
Я сиджу і плачу.*

Отже, ми отримали чудову ілюстрацію того, що повне ігнорування передачі в процесі перекладу лексичних складників призвело до втрати того самого «духу твору». Через незбалансованість форми та змісту твору майже цілком счез дискурс дрімотливого стану людини та природи.

Слід зазначити, що на мотив глибокого сну природи натрапляємо у багатьох поетів різних епох, починаючи від давньогрецького поета Алкмана (VII ст. до н. е.), далі надібуємо такі спроби у Вергілія, Овідія, Аріосто, Тассо, Мільтона та багатьох інших, але ні в кого іншого цей сон не набув такого глибокого філософського звучання, як у Й. В. Гете. Російський дослідник С. В. Тураєв дав таку оцінку творові: «Вірш досить характерний для ваймарського періоду творчості: він поєднує конкретність образу, майстерність деталей із філософським узагальненням. Це і картина нічної природи, і вираз заспокоїливості, замирення, душевної рівноваги» [7, 497–498].

У російській поезії філософію вірша зумів блискуче відтворити М. Лермонтов – настільки, що багатьом він видався самостійним твором (і це слушно, бо прагнення відтворити дискурс вірша значною мірою зігнорувало формальні характеристики, тому його можна вважати навіть переспівом):

Горные вершины
Спят во тьме ночной;
Тихие долины
Полны свежей мглой;
Не пылит дорога,
Не дрожат листы...
Подожди немного, –
Отдохнешь и ты!

Яскравим прикладом відступу від оригіналу й схилення перед наведеним перекладом став варіант, який запропонував українському читачеві драматург М. Старицький наприкінці XIX ст.:

Темна ніч вершини
Сном оповила,
По німій долині
Морем стала мла.
Не курить за ставом,
Не тремтять листи...
Почекай – небавом
Одітхнеш і ти!

Напрошується протилежний висновок: пересадне намагання відтворити лексичні складники перекладу М. Лермонтова результувало в кількох місцях відхід від норм української літературної мови, хоча «дух оригіналу» (ad hoc: переспіву російською мовою) більш-менш збережено, але відбувся дисонанс між дискурсом та українським текстом. Незважаючи на дивовижну статистичну наближеність до версії М. Лермонтова, варіант М. Старицького від того лише програв.

Ознайомлюючись зі структурою «Нічної пісні мандрівника», можна виявити, що в ньому вжито двадцять повнозначних слів та чотири службові слова (артиклі та зв'язки не враховуються). У творі немає підкресленої емотивності, мало метафор, епітетів. Подібні статистичні дані з певним застереженням можна взяти як допоміжні критерії оцінок якості перекладу [6].

Поетичність та філософська глибина дискурсу досягаються іншими чинниками – динамікою, думкою, інтонацією, ритмікою, мелодикою. Усе це намагалися передати автори українських перекладів вірша. Наведемо найцікавіші з тих, які сьогодні належать до вітчизняного літературного фонду [3, 282–295].

*На всі вершини
Ліг супокій...
Вітрець не лише
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро, –
Лиш зачекай (М. Бажан (1968)).*

*Тиша над верхами
Вже лежить;
Подих між вітками
Чуєш в кожну мить.
Птаство задрімало
В гущі суєти.
Зачекай ще мало,
То заснеш і ти (Ю. Шкробинець).*

Окремо звернемо увагу на два варіанти перекладу, що їх здійснив Г. Кочур [8, 162–163]:

1 варіант
Нічна пісня подорожнього
*Гори огортає
Спокій.
Тиша безкрая
У млі глибокій,
Ніби покров густий.
Не чути ані пташини
Діждись хвилини –
Стихнеш і ти.*

2 варіант
Нічний спів подорожнього
*Гори всі повиті
В спокій.
У верховітті
Сон глибокій,
Наче покров густий.
Пташки занімили в гіллі.
Зажди-но хвилі –
Затихнеш і ти.*

Акцентуємо увагу на перекладах Г. Кочура. Знову підтверджується теза про те, що різні переклади одного й того ж виконавця дуже наближені. Він не може сприйняти два дискурси одного твору. Отже, маємо справу з уніфікованою інтерпретацією твору одним перекладачем. В обох варіантах блискуче передано образність вірша, щоправда, наприкінці автор уживає дещо фатальний штрих «спочинеш» і «затихнеш» замість «відпочинеш» чи «заснеш» в оригіналі.

Близьким до настрою та ритміки вірша можна вважати переклад Ю. Шкробинця, хоча вжитий ним фрагмент «ще мало» видає закарпатську говірку, оскільки норма вимагає лексичної одиниці «трохи». Та найкраще корелюють формальні й дискурсні особливості вірша Й. В. Гете у перекладі М. Бажана. Цей варіант дуже перегукується за всіма показниками з російським перекладом В. Брюсова, який вважаємо одним із найкращих серед десятків версій російських перекладачів:

На всех вершинах –
Покой.
В лесу, в долинах
Ни одной
Не дрогнет черты:
Птицы спят в молчанье бора,
Подожди только: скоро
Уснешь и ты.

Зрозуміло, машинний переклад в царині поезії безсилий та й непотрібний.

Висновок. Текст незнайомою мовою залишається текстом, але без дискурсу. Навпаки, невербальне мислення (шахи, математика, музика) володіє дискурсом, хоча не може вважатися повноцінним текстом. Тексти зі значною часткою образності мають ширший дискурс (насамперед, поезія). Тексти вузькотехнічні мають вузький дискурс, що залежить від їхньої вузькофаховості, структури речень, насиченості однозначними термінологічними одиницями. Саме наявність об'ємного дискурсу не дає можливості (а, можливо, ніколи й не дасть) застосовувати автоматизований переклад текстів. Якісний переклад таких текстів залежить від вміння талановитого перекладача сприймати, знаходити і декодувати образну інформацію.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
2. Гришулин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / А. Л. Гришулин. – М. : Наследие, 1998. – 413 с.
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Ф. Огуй. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 542 с.
4. Кияк Т. Р. Українські переклади «Нічної пісні мандрівника» Й. В. Гете (кількісні оцінки якості) / Т. Р. Кияк. – Кіровоград : РВВ «КДПУ імені Винниченка», 2009. – Вип. 84 (4). – С. 92–97. – (Серія «Наукові записки – філологічні науки»).
5. Приходько А. М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 330 с.
6. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Е. В. Сидоров. – М. : Кн. дом «Либроком», 2009. – 232 с.
7. Тураев С. В. Комментарии / С. В. Тураев // Гете И. В. Избранное / И. В. Гете. – М. : Детич, 1963. – 670 с.
8. Финкель А. М. Ночная песнь странника Гете в русских переводах (Цит. за: О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства : зб. вибр. пр. [Л. М. Черноватий та ін.]. – Вінниця : Нова кн., 2007. – С. 326–354).
9. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London : Longman, 1966. – 200 p.

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.

УДК 82.091:821.161.2

А. М. Кучера – кандидат філологічних наук Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
Н. М. Лацик – старший викладач Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Переклад у межах порівняльного літературознавства. Поезії В. Гюго в перекладі В. Щурата

*Роботу виконана на кафедрі іноземних мов
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника»*

Статтю присвячено компаративістським аспектам художнього перекладу, проаналізовано переклади поезій Віктора Гюго Василем Щуратом.

Ключові слова: літературознавство, художній переклад, компаративістика, поезія.

© Кучера А. М., Лацик Н. М., 2012